

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מה המיוחד בארון? (חלק ד')

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

בדברינו **לפרשת כי תשא** הבאנו את הארון שנוצר בדברי התוכחה המסותרת של אוריה החתי לדוד, בספר שמואל. ואלו דבריו: "ויאמר אוריה אל דוד הארון וישאל ויהודה ישבים בספות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חגים..." (שמואל ב י"א יא). נשתדל להציע מבט חדש על פסוק זה.

בירושלמי מצינו: "הארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות". והלא ארון בציון היה? (מוכח שהיו שני ארונות). מה עבדו לה רבני (כיצד מסבירים את הפסוק רבנן הסבורים שהיה רק ארון אחד?) (סוכות=) סכך, שהיה בקירו, שעדיין לא נבנה בית הבחירה" (הארון היה בעיר דוד במבנה זמני –אהל- סוכה) (מסכת סוטה פרק ח ה"ג).

לפי זה, אין מדובר בציון גאוגרפי של מיקום הארון, אלא במצב רוחני. אם כך, נציע כי יתכן ואוריה רצה לרמוז לדוד שבמעשהו הוא גרש את השכינה, כביכול, ואולי אפילו עיכב את בנין המקדש ואת הכנסת הארון לקודש הקדשים.

נפרש שיחתנו. הארון הוא סמל להשכנת השכינה. ה"חומש השישי"- "ויקהל בנסע הארון ויאמר משה קומה יקוק ויפצו איבדי וינסו משנאידו מפניך: ויבנהו יאמר שובה יקוק רבבות אלפי ישראל" (במדבר פרק י" לה-לו) מלמדנו כי השכנת השכינה על מחנה ישראל, שהארון מסמל, תלויה בקדושת המחנה. השכינה היא התנאי להצלחה במלחמה ולניצחון על משנאי הקב"ה - שונאי ישראל. הכרובים שעל הארון, הם סמל להשכנת השכינה וכשפניהם איש אל אחיו משמעותו של דבר היא ש"ישראל עושים רצונו של מקום" (בבא בתרא דף צט ע"א).

בצורת עמידת הכרובים יש יותר מרמז לכך שיחסי אישות בקדושה ובטהרה, הם ורק הם, גורמים ומזכים ב: "זכו שכינה עמהם" (שם) סמל לכך הוא הענן הקשור על האהל, בכך יעסוק אוריה בהמשך דבריו.

אוריה רצה לרמוז לדוד שמעשהו רחוק כרחוק מזרח ממערב, ממה שסימלו הארון והכרובים שעליו. בתוכחתו הוא זעק: "המעשה שעשית איננו משתלב ברעיון של קדושת המחנה או בניסיון להשכין שכינה וגם לא בתוכניות לבנות את המקדש. דוד עדיין לא היה מוכן לשמוע את הזעקה.

לאחר שאוריה הזכיר את הארון בפני עצמו, על כל מה שהוא מסמל, הוסיף ודיבר על ישראל ויהודה, שהתגייסו לעזרת ה' בגיבורים, עזבו את ביתם וישבו בסוכות.

וישראל ויהודה ישבים בספות הציון של ספות יכול להתפרש באחת משלש הדרכים הבאות.

א. התרגום הסביר: "יִתְבַּיֵּן בְּמִטְלֵא", כלומר, עם ישראל שגויס למחמה לן תחת סוכות- בלשון ימנו 'אהלי סירים' והתוכחה היא: 'אתה נשאר ליהנות ממנועמי הארמון-בית הארזים' והם 'ישבים בספות'.

ב. העיר סוכות שימשה כמפקדה הראשית של הכוחות שצרו על רבת עמון. עיר זו ששכנה בשיפולי הגלעד נזכרת במקומות רבים בתנ"ך. משם יצאו הכוחות למתקפות.

ג. בהמשך להצעתנו לעיל, כי אוריה רמז לדוד על עניין השכנת השכינה, גם הביטוי סוכות יתפרש כך. הסוכה היא בבחינת זכר הקשר בין הסוכה, ענני הכבוד והשכנת השכינה המפורשת בנבואת ישעיהו: למצב של ישיבה תחת כנפי השכינה, 'בצל דמהימנותא', תחת ענני הכבוד, וז"ל הנביא: "ויבא יקוק על כל מכוון הר ציון ועל מקראתה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד תפה: וספה תהיה לצל יומם (פרק ד' ה-ו). ענינו גם בספרי צפנת ישעיהו על פסוקים אלה (עמוד 131).

זהו הענן שהיה קשור מעל לאהל של שרה אמנו, ומאז כל משפחה יהודית שואפת שהיוד' של האיש, תתחבר ליהא' של האישה וכך יתקיים בהם "זכו שכינה עמהם" (סוטה י"ז ע"א).

אוריה רמז לדוד כי מעשהו בוודאי לא השתלב ולא ידר בשלום עם שאיפה זו (סוגיא זו תידון בהרחבה בספרי "צפנת אליהו" הנמצא בהכנה).

למדנו בשבועות האחרונים אודות מקומו המרכזי של הארון במשכן ובמקדש וממילא על חייו של העם היהודי בכלל. הבה נתפלל כי נזכה שוב להשכנת שכינה שתגלה עלינו במלא הדרה.

לע"נ ר' אליהו כרמל ז"ל נלביע ח' באייר תשע"ו	לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לע"נ ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לע"נ מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלביע י" בתמוז תשע"ד	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט
לע"נ יחזקאל צדיק ז"ל, נלביע י"א באייר תשע"ו	לע"נ הרב שלמה מרזל ז"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י" באייר תשע"א	לע"נ הרב ראובן אברמן ז"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע ט' בתשרי תשע"ו	לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיוון תשע"ד	

לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלביע כ"א באדר א' תשע"ד
לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חבריים מקשיבים" לנוער (טל: 1599-5000-54 בכל ערב, ובאחר: makshivim.org.il) ופעיל ב'לבבות' - קו יעוץ להורי מתבגרים (טל: 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il)

למה כל-כך קשה לנו להתפלל?

הקהל כבר התחיל לפזם את "לכה דודי" כשדלת בית הכנסת נפתחה והוא ניצב בפתח. נער כבן 15, לבוש חולצת פסים צבעונית ורעמת שיער שלא פגשה הרבה זמן ספר. הוא חלף על פני הארון המלא בסידורים מבלי להזמין אף אחד מהם להצטרף אליו, וצעד בנחת לעבר הטור האמצעי של המושבים. הוא התיישב בכבוד לצידו של אביו שמיחר להושיט לו ערימה מכובדת וצבעונית של עלונים, תוך כדי שהוא מקפיד לשמור גם כמה לעצמו "טוב שבאת", אמר לו בהתלהבות, "השגתי היום בדיוק את כל מה שאתה אוהב...".

שורש הבעיה

נחשול עלוני השבת ששוטף את בתי הכנסת שלנו ומהווה עבור רבים תעסוקה מעניינת ואמצעי להעברת הזמן בשעת התפילות, אינו הבעיה עצמה. הוא רק הסימפטום לבעיה. שורש העניין הוא העובדה הפשוטה שהאלטרנטיבה, כלומר, התפילה, פשוט לא מעניינת אנשים. צעירים ומבוגרים רבים מרגישים קושי גדול להתחבר אליה, להתכוון בה ולראות בה מוקד של עבודת ה' ומקור להתמלאות רוחנית. הדבר הזה היה נכון גם לפני אלפיים שנה, ולא בכדי חז"ל כינו את התפילה "עבודה שבלב" – כלומר, עניין שצריך לעבוד עליו, אך מקבל משנה תוקף היום, בדור שמחובר כה חזק לעולם המדיה והרשתות החברתיות, שתפילה נראית לו כצל חיוור ומשעמם. אחד הקשיים הגדולים שהורים ומחנכים נתקלים בהם מול הילדים הוא בנושא התפילה, וכדי להתמודד איתו באופן הנכון חשוב להבין שהצעירים לא "עובדים" עלינו. התפילה היא באמת משימה מאתגרת וקשה, ואם נצליח להגדיר היכן בדיוק מוקד הקושי, אולי תיפתח מכאן הדרך להתמודד איתו נכון, ואולי גם לגלות כמה מתנות יקרות ערך שהתפילה נותנת לנו אך הן מסתתרות בדיוק מתחת לקושי.

המכשולים שבדרך

- א. אז מה חדש? – אנחנו חיים בדור שמכור לחידושים ואלוף בזפזופים. לחזור שלוש פעמים ביום, מאות פעמים בשנה, על אותן המילים, הוא דבר קשה מאוד לעיכול.
- ב. של מי המילים האלו? – תפילה היא דבר אישי ואינטימי שבין האדם לאלוהים. אך במקום שהאדם ידבר בחופשיות ובאותנטיות מתוך הלב, מכתיבים לו מבחוץ מילים ובקשות שחוברו לפני אלפיים שנה וזה מייצר קושי.
- ג. רבים או יחיד? – חלקים גדולים מהתפילה מנוסחים בלשון רבים, מה שמקשה על מי שמבקש לבטא ולייצג את עצמו וצרכיו האישיים. "מה אני נציג ישראל באו"ם? בקושי עם עצמי אני מסתדר..."
- ד. "סליחה, מה כתוב פה?" – אומנם מילות התפילה הן בלשון הקודש, אך לא מעט משפטים ממנה לא מובנים בעליל גם למי ששפת אימו היא עברית ("היחבורך כיסא הוות יוצר עמל עלי חוק" (מתוך שיר של יום רביעי). מישהו יכול להסביר מה כתוב כאן?!).
- ה. "את מי זה מעניין בכלל?!" – התפילה עוסקת לא מעט בנושאים כלליים ועתידיים (קיבוץ גלויות, המשיח וכדו') שרחוקים מצרכי היומיום הבווערים של רוב האנשים (בעיות רפואיות, כלכליות, לימודים וכו'). קשה לאדם לבקש על דברים שהוא לא מרגיש שנוגעים אליו ישירות כאן ועכשיו.
- ו. "לדבר אל הקיר..." – לא קל לדבר ולדבר כשאתה לא רואה שום סימן של תגובה מן העומד מולך. כאשר אנחנו בשיחת טלפון ויש יותר מידי זמן שקט בצד השני אנחנו עוצרים את שטף הדיבור ושואלים "היי, אתה איתי? שומע?" כדי לוודא שלא נותקה השיחה. בתפילה אנו תמיד רק מדברים מבלי יכולת לקבל שום פידבק מן הצד השני שאכן יש מישהו שמאזין לנו.
- ז. קשיים אמוניים – יש לא מעט שאלות אמוניות כבידות משקל הקשורות לתפילה שנשמעות מפי צעירים ומבוגרים: איך זה בכלל עובד? האם בבקשות שלנו אנחנו בעצם משנים את הרצון של הקב"ה? האם הוא גזר על האדם משהו מסויים ובגלל ש'לחצנו' אותו וינדנדנו לו הוא משנה את דעתו ומבטל את הגזירה? ובכלל, מה פשר כל תיאורי הכבוד הרבים שממלאים את כל התפילה ביחס לה', האם זה לא מוגזם ו'חנפני'? ומה לגבי כל אותן תפילות חמות, לווהטות שבקעו מעומק הלב ובכל זאת נדמה שהקב"ה השיב את פנינו ריקם ולא יצא מהן דבר?
- ח. סף גירוי גבוה – אנחנו חיים בדור שמורגל לרמה גבוהה של ריגושים. לסרטים מלאי אקשן ודרמה, לקליפים מוזיקאליים מדהימים ומקפיצים. כאשר יושבים מול ספר עם שורות ישרות ומילים מרגישים שעמום ועליבות.
- ט. מסיחי דעת – בעולם של מולטי-טאסקינג, כשאנחנו צמודים כל הזמן לסלולארי שרוטט, קשה מאוד להתרכז בדבר מסויים ולהשקיע את כל הרעש והסחות הדעת שתוקפות אותנו כל הזמן.
- י. תרבות האינסטנט - בדור המיקרוגל כשתוך 30 שניות אפשר להשיג כל כך הרבה דברים, יש לנו קושי נפשי להשקיע בדברים שדורשים עמל ויזע, ותפילה איכותית היא דבר שדורש ללא ספק השקעה ומאמץ.
- יא. "היי, מזמן לא נפגשנו..." – פעמים רבות התפילה מהווה גם מפגש חברתי ראשון אחרי זמן ממושך בו לא נפגשנו עם אנשים – זה נכון לגבי תפילות שחרית בבית הספר לתלמידים שלא התראו מאז אתמול, וכל שכן לגבי תפילה ערב שבת בבית הכנסת עבור אנשים מבוגרים שלא נפגשו זה עם זה שבוע שלם, והפיתוי להתעניין ולשתף גדול מאוד.

צרות ואוצרות

הרשימה המכובדת הנ"ל לא באה כדי להקשות עלינו עוד יותר את התפילה אלא כדי שנבין באמת את האתגר שעומד לפנינו. לצד זה נוסיף שכמעט כל אחד מן הסעיפים הנ"ל פותח לנו צוהר לגילוי של מתנה, ערך או הרגל נפשי חשוב שהתפילה מחנכת אותנו אליו. האם תוכלו לזהות למה הכוונה? האם תוכלו להצביע על האוצרות שמסתתרים מאחורי כל הקשיים הנ"ל?

מתפללים לרפואתם השלימה של:

רועי משה אלחנן בן ג'ינה דְבָרָה שירה מרים בת רעיה עמנואל בן רחל תמר יהושפט יחזקאל בן מילכה בתוך שאר חולי עם ישראל

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה באנציקלופדיה התלמודית

פרשת ויקהל

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָּכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְתוֹן לַה' כָּל הָעֹשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה יוּמָת. (לה ב)

אבות מלאכות

מהיכן נלקח המספר שלושים ותשע למספר אבות המלאכות?

מה מבדיל בין אב מלאכה לבין תולדה?

האבות ומנינם. אבות המלאכות, האסורים בשבת משום לא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה (שמות כ ט), מספרם ארבעים חסר אחת (משנה שבת עג א). והם מתחלקים לשבעה סוגים על פי תכנם:

(א) י"א מלאכות בעשיית לחם (ע"י שבת עד ב), והם: החורש, הזורע, הקוצר, המעמר, הדש, הזורה, הבורר, הטוחן, המרקד, הלש והאופה.

(ב) י"ג בבגדים: הגוזז (את הצמר), המלבן, המנפץ, הצובע, הטווה, המיסך, העושה שתי בתי נירין, האורג, הפוצע (מנתק), הקושר, המתיר, התופר והקורע.

(ג) ט"ו של כתיבה ("שברוב המקומות אין כותבים אלא על גבי עורות"). גאונים קדמונים שבריש ספר מעשה רוקח על הרמב"ם: הצד, השוחט, המפשיט, המולח, המשרטט (ע"י שבת עה ב), הממחק (מגרד השער), המחתך, הכותב והמוחק.

(ד) ב' בבנין: הבונה והסותר.

(ה) ב' באש: המבעיר והמכבה.

(ו) א' מלאכת גמר: המכה בפטיש.

(ז) א' שמהותה אינה שינוי בחפץ אלא שינוי מקום: המוציא מרשות לרשות (משנה שם עד ב. חלוקת המלאכות לסוגיהן לפי גאונים קדמונים שבריש ספר מעשה רוקח).

רבי יהודה מוסיף שני אבות: שובט ומדקדק (שבת עה ב).

ל"ט המלאכות נאמרו למשה מסיני (מכילתא ריש ויקהל; שבת ע א). ר' חנינא בר חמא אומר, שמספר זה נאמר כנגד עבודת המשכן (שבת מט ב וברייתא שם), שכל מלאכות אלו היו במשכן, ופרשת שבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמוד ממנה (רש"י רמב"ן ורשב"א שם; שיטה מקובצת ריש בבא קמא). והסביר האגלי טל (בפתיחה אות ח) שכיון שמסמיכות זו למדים שאין מלאכת המשכן דוחה שבת, ממילא למדים שכל שהיה במשכן מלאכה היא.

רבי שמעון ברבי יוסי בן לקוניא (שם ובירושלמי פ"ז ה"ב) אומר, שהן כנגד "מלאכה", "מלאכות", ו"מלאכת" שבתורה, שהן ארבעים חסר אחת, שכך אמר הכתוב "לא תעשה כל מלאכה", כמנין כל מלאכות שנאמרו בתורה (רש"י שם).

רבי נתן (בברייתא שבת ע א לפי פירוש רש"י) אומר: אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְגו' שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה (שמות לה א-ב) - "אלה" בגימטריא ל"ו, "דברים" ב', ה' של "הדברים" להוסיף אחת, הרי כאן ל"ט.

ר' חנינא דצפורי (בירושלמי שם) דורש: "אלה" בגימטריא ל"ו, דבר דברי דברים (היה אפשר לכתוב "דבר" או "דברי", וכתוב "דברים"), עוד שלשה; ורבנן דקסרין (שם) אומרים, שהה' של "אלה" נדרש כמו ח' (שאותיות אהח"ע מתחלפות), והרי כאן ל"ט.

גדר האב. מלאכה שהיתה חשובה במשכן, היא הנקראת אב; ושלא היתה חשובה במשכן, נקראת תולדה (בבא קמא ב א), שלכך נסמכה שבת למלאכת המשכן ללמוד משם (שיטה מקובצת שם). ואפילו אלה שלמדו מנין המלאכות מלימודים אחרים, מכל מקום מהות האב אף הם למדו ממלאכת המשכן (רמב"ן וריטב"א שבת מט ב). ואפילו מלאכה שהיתה במשכן אינה אב, אלא אם היתה לה חשיבות; אבל אם היתה במשכן בלתי חשובה, אינה אב (תוס' ב"ק שם לגירסתנו בגמרא: "במשכן חשיבא קרי לה אב"). ואם המלאכה חשובה מצד עצמה, אף שלא היתה במשכן, היא אב (פסקי התוס' שם ועיי"ש במהר"ם לובלין).

ויש אומרים שצריכים שני הדברים יחד: חשיבות בעצם, ושהיתה במשכן; ואם חסר תנאי אחד, אינה אלא תולדה (תוס' שם לפירוש ב', לפי הגירסא: "במשכן וחשיבא קרי לה אב").

נחלקו הראשונים אם גם המלאכות שעשו לצורך הקרבנות שבמשכן הם בכלל מלאכת המשכן, ואנו למדים האבות אף מהם (רב האי גאון בח"י גאונים קדמונים שבסי' מעשה רוקח; אוצר הגאונים לשבת סי' קנז), ואבות המלאכות שבלחם למדים לפי זה מהמנחה של קרבן תמיד ומחבתין של כהן גדול וממלואים, שכל אלה היו מן הזרע ומן הקציר (שם). ועי' רש"י שבת צב א במשנה בשם ר' האי, וכן הוא בירושלמי שבת פ"י ה"ג; או שאין למדים אלא ממלאכות של בנין המשכן בלבד, והמלאכות של לחם היו בסממנים לצבוע יריעות המשכן (רש"י שבת מט ב ד"ה הם, ועג א ד"ה האופה; הרי"ן במשנה שם; מאירי שם).

התולדות וגדרן. מתוך שאמרו "אבות", מכלל שישנן תולדות ("ב"ק ב א). התולדות נלמדו מהפסוק: וְעָשָׂה מֵאֶחָת מֵהֶנָּה (ויקרא ד ב), "הנה" - אבות, "מהנה" - תולדות (שבת ע ב; ירושלמי פ"ז ה"א), כלומר: היוצאות מהן, מן האבות (רש"י). לכל אב ישנן

אבות מלאכות. המלאכות העיקריות האסורות בשבת, המשמשות מקור להמלאכות-התולדות, הדומות להן.

הפרקים: א. האבות ומנינם; ב. גדר האב; ג. תולדות וגדרן; ד. חיובי האבות והתולדות

כרך א טורים מד-מז

תולדות (ירושלמי פ"ז סוף ה"ב). ואין מספר לתולדות, כי לאב אחד יש כמה תולדות (יראים השלם סי' רעד). ואמרו בירושלמי (שם ריש ה"ב): רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש עסקו שלש שנים ומחצה בענין המלאכות, ומצאו ארבעים חסר אחת תולדות לכל אב. תולדה היא מלאכה הדומה לאב (רמב"ם שבת פ"ז ה"ה), אבל אינה דומה לה אלא במקצת; שאילו דומה לאב בדמיון גמור, והוא מענין אותה המלאכה אלא שחלוק ממנה באיכות הפעולה, כגון חופר ועושה חריץ - שהוא מעין חורש אלא שחלוק בפעולה - או באיכות הנפעל, כגון זורע ונוטע - שזה בזרעים וזה באילנות - הרי זה אב כמותו (מגיד משנה שם ה"ד). והסביר התפארת ישראל (בריש כלכלת השבת) שהדומה לאב בפעולה ובתכלית, כגון מבריק ומרכיב הדומים לזורע ולנוטע בפעולת חיבור התלוש ובתכלית הגידול, או שדומה לאב בתכלית בלבד, כגון זומר, שחותך ענפי אילן ומתכוין לגידול האילן - הרי זה אב. אבל הדומה בפעולה בלבד, כגון ששף מתכת וטחנה, שדומה לטחינת גרעינים בפעולה ולא בתכלית, שאינו מתכוין לאכילה כטוחן אלא לתשמישים - הרי זו תולדה.

אולם היראים (שם) והתוס' (שבת עג ב ד"ה משום זורע) והמאירי (שם א) חולקים וסוברים שכולם תולדות.

פרשת פקודי

אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדוּת וְגו'. (לח כא)

רש"י: אלה פקודי - צפרקה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחושת ונמנו כל כליו לכל עבודתו.

וְלֹא יִחְשְׁבוּ אֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת הַפֶּסֶף עַל יָדָם לַעֲשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בְּאִמְנַתָּהּ הֵם עֹשִׂים. (מלכים ב יב טז; הפטרת פרשת שקלים)

גבאי צדקה

האם גבאי צדקה חייבים לתת דין וחשבון לציבור?

כספי צדקה שאבדו מגבאי הצדקה - האם חייבים לשלם?

מינוים ותפקידם. כל עיר שיש בה ישראל חייבים להעמיד מהם גבאי צדקה, שיהיו מחזירים על העם מערב שבת לערב שבת ולוקחים מכל אחד ואחד מה שהוא ראוי לתת ודבר הקצוב עליו, והם מחלקים את המעות מערב שבת לערב שבת, ונותנים לכל עני ועני מזונות המספיקים לו לשבעה ימים, וזוהי הנקראת קופה (רמב"ם מתנות עניים פ"ט ה"א על פי בבא בתרא ח ב; טור ושולחן ערוך יורה דעה רנו א ד). וכן מעמידים גבאים, שלוקחים בכל יום ויום מכל חצר וחצר פת ומיני מאכל, או פירות, או מעות, ממי שמתנדב לפי שעה, ומחלקים את הגבוי בערב בין העניים, ונותנים לכל עני ממנו פרנסת יומו, וזהו הנקרא

תמחוי (רמב"ם שם ה"ב ע"פ פאה פ"ח מ"ז ובי"ב שם; טושי"ע יו"ד שם). וכתבו הרמב"ם (שם ה"ג) והשולחן ערוך (שם): מעולם לא ראינו ולא שמענו קהל מישראל שאין להם קופה של צדקה, אבל תמחוי יש מקומות שלא נהגו בו. וכתב הרמב"ם (שם) שהמנהג בזמנו שהיו גבאי הקופה מחזירים בכל יום ומחלקים מערב שבת לערב שבת. והחכמת אדם (כלל קמז סעיף ד) כתב שבזמן הזה אין נוהגים בקופה ותמחוי, אבל מעמידים גבאי צדקה שידקדקו על כל עני לתת לו את צרכיו.

גבאי צדקה. גבאים הממונים על הצדקה לגבותה ולחלקה לעניים.

הפרקים: א. מינוים ותפקידם; ב. הכשרם; ג. רשותם וסמכותם; ד. נאמנותם; ה. הנהגתם; ו. פשיעתם; ז. חזרתם וסילוקם

כך ה טורים נא-סה

קופת צדקה מגרמניה (1821)
עשויה כסף (אוסף משפחת גרוס, תל אביב)

הקופה אינה נגבית בפחות משנים (פאה פ"ח מ"ז; ברייתא ב"ב ח ב; רמב"ם פ"ט ה"ה; טושי"ע רנו ג), שאין עושים שררה על הציבור בממון פחות משנים (ב"ב שם ע"פ שקלים פ"ה מ"ב; רמב"ם שם; טושי"ע שם), שנאמר: **וְהֵם יִקְחוּ אֶת הַזֶּהָב (שמות כח ה) - מכאן שאין גובים פחות משנים (ירושלמי שקלים שם; רב נחמן ב"ב שם); וגביית צדקה דבר של שררה היא, לפי שממשכנים על הצדקה (רב נחמן אמר רבה בר אבוה שם).**

ואין הקופה מתחלקת אלא בשלשה (פאה שם), כדיני ממונות (ב"ב שם), לפי שהם נותנים לכל אחד די מחסורו לשבת (רמב"ם שם), ועליהם לעיין על כל עני ועני כמה ראוי לתת לו לפי בני הבית התלויים בו (רש"י ב"ב שם; פירוש המשנה לרמב"ם פאה שם; טושי"ע שם). בירושלמי (פאה פ"ח ה"ו) אמרו, שדומה לדיני נפשות, והיה ראוי להעמיד עשרים ושלושה כדיני נפשות; אלא שאם נצריך לאסוף עשרים ושלושה אנשים, יוכל העני בינתיים להסתכן.

כתבו האור זרוע (הלכות צדקה סי' ג) והמרדכי (ב"ב פ"א סי' תפח) שנהגו בכל המקומות למנות גבאי אחד לגבות צדקה, אדם שהציבור חפצים בו למנותו, וביאר הבית יוסף (שם) שהוא משום שעכשו אין ממשכנים על הצדקה, ואין בו שררה כלל. והרדב"ז (מתנות עניים שם) כתב שאפילו לחלק אפשר באחד, שכיון שאין ממשכנים, והדבר קצוב כמה יתן כל אחד וכמה יקח כל עני, אינו אלא שליח בלבד; אבל אם באו עניים חדשים וצריך לחלק להם, לא יהיה בפחות משלשה.

הראויים להיות גבאי. אין ממנים גבאי צדקה אלא אנשים נאמנים וידועים (רמב"ם שם פ"ט ה"א; טושי"ע רנו א), כדי שהעניים יכירו אותם, וגם הנותנים יתביישו בפניהם ויתנו (רדב"ז שם). והטור (שם) והרמ"א (שם) הוסיפו שיהיו גם חכמים ונבונים, להיזהר מן הרמאים. אמרו בגמרא (ב"ב י ב): לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה, אלא אם כן ממונה עליה כרבי חנינא בן תרדיון. ופירשו התוס': לא שיהיה צדיק כמותו, אלא שיהא נאמן כמותו. והרמב"ם (פ"י ה"ח) והטור (סי' רמט) פירשו נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה כמותו. וחכם שאמרו הוא חכם בתורה (טור סי' רנו ורדב"ז שם בדעת הרמב"ם). וכן אמרו בברייתא (פסחים מט ב): עם הארץ אין ממנים אותו אפטרופוס על קופה של צדקה.

בזמן הזה לא נהגו להקפיד בכך שיהא תלמיד חכם, מפני שמפרשים חכם לא בחכמת התורה אלא בהנהגת הגבאות (בית יוסף ס"י רמ"ט; פרישה שם וס"י רנו ס"ק יב בדת הטור). ואין צריך הממונה להיות אלא נאמן ויודע להנהיג כשורה (שו"ע רמ"ט ז). והרדב"ז (פ"י שם) הסביר טעם המנהג, שמכיון שהציבור קבלו עליהם, וגם העניים מרוצים בו - כשר, אף על פי שאינו חכם.

נאמנותם. אין מחשבים בצדקה עם גבאי צדקה (ב"ב ט א; רמב"ם פ"ט הי"א; טושי"ע רנ"ב). ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, שנאמר: וְלֹא יִחַשְׁבוּ אֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף עַל יְדֵם לַעֲשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בְּאִמְנָה הֵם עֹשִׂים (מלכים ב' יב טז). גמרא שם; רמב"ם ושו"ע שם). ומכל מקום כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל, טוב להם ליתן חשבון (טור ורמ"א בשו"ע שם), כמו שאמרו במדרש (רבה ותנחומא ריש פרשת פקודי) על משה: איש אמונות - זה משה שנעשה גזבר על מלאכת המשכן. אף על פי שהיה משה גזבר לעצמו, הוא קרא לאחרים וחישב על ידיהם, שאדם צריך לצאת ידי הבריות, כשם שצריך לצאת ידי המקום, שנאמר: וְהִיָּתָם נְקִיִּים (במדבר לב כב). משנגמרה מלאכת המשכן אמר להם: בואו ואני אעשה לפניכם חשבון.

במה דברים אמורים? בגבאים כשרים (טור ורמ"א שם); אבל מי שאינו כשר, או שנתמנה באלמות וחזקה, צריך לתת דין וחשבון (שו"ת מהר"י וייל ס"י קעג; רמ"א שם). ואפילו אם נתמנה על פי הציבור, אם קוראים עליו תגר שלא נהג כשורה, וחושדים אותו בדבר שראוי להסתפק בעיני הדיין - צריך לתת חשבון (מהרי"ו שם; ש"ך ס"ק ג). אבל אין צריך לתת חשבון לפני כל מערער, לפי שידוע שיש כמה דברים שצריך להוציא ממעות הציבור שאין לגלות אלא לצנועים (מהרי"ו שם והובא בדרכי משה שם).

פשיעתם. גבאי צדקה שפשעו בשמירתם על מעות של צדקה ונגנבו - פטורים, שהרי בפרשת שומרים נאמר: לְשֹׁמֵר (שמות כ"ו), ודרשו: לשומר - ולא לחלק לעניים (ב"ק צ"ג א). שכיון שאמר המפקיד לשומר שיחלק לעניים, הרי זה כממון שאין לו תובעים (רש"י). ולפיכך גם גבאי פטור (ים של שלמה ב"ק פ"ח ס"י ע"א), ואין צריך אפילו להשבע שאינו ברשותו (ישי"ש שם ע"פ פסק מהר"ם). במה דברים אמורים? כשלא היה הממון מופקד לצורך עניי מקום זה; אבל אם היה מיועד לעניים אלו, וידוע חלקו של כל אחד מהעניים כמה הוא, הרי זה ממון שיש לו תובעים וחיבים עליו (ישי"ש שם ע"פ ב"ק שם). וכן אם היה מנהג הציבור להוסיף כשיתרבו עניים, ואם יתמעטו העניים נוטל הציבור את הכסף לצרכם, ויש רשות לקהל לשנות - הרי זה נחשב כמעות של הציבור ויש לו תובעים, והגבאי חייב לשלם (נתיבות המשפט שם ס"ק ו).

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

הבנים שאינם נראים

בתחילת פרשת ויחי מסופר על שני מפגשי פרידה של יעקב מיוסף. במפגש הראשון יעקב אבינו חש שזמנו מתקרב, והוא הזמין אליו את יוסף וביקש ממנו, שלא יקבור אותו במצרים אלא יוליך אותו למערת המכפלה לקברי האבות. יעקב לא הסתפק בהבטחת יוסף אלא גם השביע אותו¹. מייד בסמוך (בראשית מח) מסופר שאמרו ליוסף שאביו חולה, ויוסף בא לאביו ונטל עמו את מנשה ואת אפרים. בפרשיה השניה מופיעות כמה אמירות שיעקב אמר ליוסף, שהן מעוררות קשיים.

"וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף אֶל-שְׁ-דֵי נְרָאָה אֵלַי בְּלוֹז בְּאַרְצָךְ בְּנֶעֶן וַיְבָרֶךְ אֹתִי: וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲנִי מִפְּרֶךְ וְהָרְבִיתֶךָ וְנִתְתִּיךָ לְקַהֵל עַמִּים וְנִתְתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אַחֲזֶה עִוְלָם: וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלְדִים לְךָ בְּאַרְצָךְ מִצְרַיִם עַד בָּאִי אֵלַיךָ מִצְרַיִם לִי הֵם אֲפָרַיִם וּמְנַשֶׁה בְּרֵאיוֹנָי וְשָׁמְעוֹן יְהִי לִי: וּמוֹלְדֶתְךָ אֲשֶׁר הוֹלְדֶת אַחֲרֵיהֶם לְךָ יְהִי עַל שֵׁם אַחֲיהֶם יִקְרָאוּ בְּנִחְלָתָם: וְאֲנִי בָבֹאִי מִפְּדֹן מִתָּה עָלֶי רַחֵל בְּרֵעֲךָ בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבֵרֶת אֶרֶץ לְבָא אַפְרַתָּה וְאֶקְבְּרָהּ שָׁם בְּדֶרֶךְ אַפְרַת הוּא בֵּית לָחֶם: וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה..."

הקושי הבולט הוא, שיעקב מתייחס לבני יוסף שנולדו מלבד מנשה ואפרים. אלא שלא ידוע לנו על בנים כאלו².

קושי נוסף הוא מדוע הכתוב שמספר על קבורת רחל נמצא דווקא שם, במפרשים מצאנו שתי גישות בדבר. א. רש"י ביאר שהכתוב מופיע בתור התנצלות של יעקב: "וואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען, ולא כך עשיתי לאמך... אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה". אלא שקשה, שלכאורה יעקב היה צריך לומר זאת במפגש הקודם בינם, בעת שהוא השביע את יוסף להעלות אותו למערת המכפלה.

ב. ספורנו הולך בדרכו של רש"י. יעקב מספר שהקב"ה הבטיח לו "הֲנִי מִפְּרֶךְ וְהָרְבִיתֶךָ", ובברכה עצמה נאמר (בראשית לה, יא): "וַיֹּאמֶר לוֹ אֶל-לְהֵימָ אֲנִי אֶל-שְׁ-דֵי פְרָה וְרֵבָה גוֹי וְקַהֵל גוֹיִם יְהִיָּה מִמֶּךָ וּמִלְכֵימָ מִחֻלְצֵיךָ יִצְאוּ". אך רק בנימין נולד, ולאחר מכן מתה רחל, ולא נולדו לו בנים נוספים. ומסביר הספורנו:

"היתה הכוונה שאולי עוד בנים... 'מתה עלי רחל'. כאמרם ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה... וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכה לבית קברות בית לחם. ואין ספק כי מאז היה לבי חלל בקרבי ולא שלט עוד בי יצר הרע ונחלשה תאותי ולא נשאר בי כח להוליד בנים:"

כלומר, יעקב מסביר ליוסף שהבטחת הקב"ה על שבטים נוספים לא תצא לריק, והיא תתקיים בבני יוסף. אלא שאם זו המטרה היחידה של הכתוב, לכאורה ראוי היה להקדימו ולהזכירו לפני שיעקב מספר שהברכה הזו תתקיים בבני יוסף. שהרי זה חלק מההסבר המפורט את מאורעות העבר ומסביר מדוע ברכת הבנים הנוספים תינתן ליוסף.

נראה שכתוב זה המספר על מיתת וקבורת רחל בדרך, נועד להקדים את המאורע התמוה המסופר בסמוך. מאורע שבהמשכו יעקב הרואה 'ראייה רוחנית', שְׁכַל את ידיו ויודע מי הוא אפרים ומי הוא מנשה, אך בתחילתו הוא 'רואה' את בני יוסף ותמה מי הם: "וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה". וכפי שיתבאר לקמן.

תרגום יונתן על "רחביה בר גרשום"

בספר שמות מופיעה פרשת ייחוס של משפחות הלויים; תרגום יונתן כתב שם דברים תמוהים, וזו לשונו בתרגום חופשי (ו, טז-כה):

"...ושני חייו של לוי מאה ושלושים ושבע שנים חי עד שראה את משה ואת אהרן המושיעים של ישראל... ושני חייו של קהת החסיד מאה ושלושים ושלוש שנים חי עד שראה את פנחס הוא אליהו בהן גדול שעתיד להשתלח לגלות של ישראל בסוף הימים... ושני חייו של עמרם החסיד מאה ושלושים ושבע שנים חי עד שראה את בני רחביה בן גרשום בן משה" דברי התרגום קשים להבנה, ומשום שלפי מנין השנים שמבואר בתנ"ך - לוי נפטר לפני לידת משה ואהרן, והוא לא יכול היה לראותם. והאפשרות שקהת זכה לראות את פנחס תמוהה מסיבה דומה³. קושי נוסף הוא שרחביה הוא בן אליעזר⁴, וכיצד אומר התרגום שהוא "בן גרשום". מה פשר "התמיהות" הרצופות האלו?

ליקוטי מוהר"ן על בני רחביה

מענה לקשיים שהועלו לפני כן נמצא בליקוטי מוהר"ן (מהדורא קמא סימן רעג)

"דע, שיש בנינים שמולידים בזה העולם, אבל יש בְּנֵי עֲלִיָּה גְדוּלִים מֵאֵד, שמולידים נשמות שהם למעלה מהנשמות המתלבשים בבנינים הנולדים בעולם. כי כל הנשמות שהם בעולם הם - שְׁשִׁים רְבּוּא; ואף שיש יותר, הם רק מהתחלקות הניצוצות. אבל בכלל הם רק שְׁשִׁים רְבּוּא. אבל אלו הנשמות הנ"ל הם למעלה מְשִׁשִׁים רְבּוּא נשמות שמתלבשים בזה העולם, כי הם אינם ראויין כלל להתלבש בזה העולם, ואפלו כשבאין בזה העולם, הם אינם נחשבים מזה העולם כלל, וזה בחינות בני משה, שכתוב בהם 'וּבְנֵי רַחֲבִיָּה רְבּוּ לְמַעְלָה', ודרשו חכמינו, זכרונם לברכה (ברכות ז'): 'לְמַעְלָה מְשִׁשִׁים רְבּוּא', כי הם לא היו נחשבים בכלל הַשְּׁשִׁים רְבּוּא, כי הם היו לְמַעְלָה מהם כנ"ל:

ר' נחמן מברסלב מסביר, ש"בְּנֵי עֲלִיָּה גְדוּלִים מֵאֵד" מולידים נשמות שנחשבות "לְמַעְלָה" מהנשמות הרגילות של "שְׁשִׁים רְבּוּא"; והנשמות של "בני רחביה" היו שייכות לנשמות מהסוג הזה. פעמים שנשמות אלו באות ומתגלות בתוך אנשים שנולדים בעולם הזה - אך הם למעלה מהאנשים הרגילים.

תרגום יונתן מרמז, שלוי היה מאותם "בְּנֵי עֲלִיָּה"; ובזכות מעשיו הטובים שנעשו במשך שנות חייו הוא זכה לראות "בעיני רוחו" את "נשמות משה ואהרן". נשמות אלו נולדו בתוך אנשים לאחר מות לוי, אך הוא זכה לראות אותם עוד לפני כן. גם קהת היה "חסיד" כזה והוא זכה לראות את נשמת "פנחס הוא אליהו" לפני שהיא נולדה בתוך איש. גם עמרם היה "חסיד" והוא זכה לראות את נשמות "בני רחביה" לפני שהם נולדו בתוך אנשים. כמו כן גם גרשום עשה מעשים טובים שבזכותם הוא נחשב ל"אבא" של רחביה, למרות שרחביה נולד לאליעזר אחיו. לאור היסודות שרמוזים שם בתרגום יונתן ניתן להבין באור חדש את סדר הכתובים.

הנשמות שיעקב ראה

כאשר הקב"ה התגלה ליעקב בלזו וברך אותו "וַיֹּאמֶר לוֹ אֶל-לְהִים אֲנִי אֶל-שְׂדֵי פְרָה וְרִבְיָה גוֹי וְקֵהֵל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ וּמִלְכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ": הברכה היתה במשמעות כפולה, הן פריה ורבייה גשמיים, והן פריה ורבייה רוחניים. יעקב היה אמור להוליד במעשיו הטובים עוד נשמות גדולות של שבטים, ואכן כך היה. ואמנם הוא הוליד בפועל רק את בנימין; אך הוא "ראה" כבר לנגד עיניו שהוא הוליד נשמות של שבט נוסף. יעקב ברך את יוסף שיתפצל לשני שבטים, וכך הנשמות הגדולות שיעקב הוליד וראה, יתגלו בתוך אפרים ומנשה.

כעת מתברר שלשון הברכה מתאימה למה שהתרחש בעבר ועומד להתרחש כעת. "גוֹיִם" הוא בנימין. "ויקהל גוֹיִם" הם "גוֹיִים מאוחדים" שהם "מנשה ואפרים", שלכמה עניינים הם נחשבים לשני שבטים, ולכמה עניינים הם נחשבים לשבט אחד "בני יוסף"

כזכור, תרגום יונתן כתב שרחביה - שנולד לאליעזר הוא - "בן גרשום". ולפי מה שהתבאר, תרגום יונתן רמז בכך שהנשמה הנעלה והעליונה שרחביה זכה לה, שכנה בו גם בזכות מעשיו הטובים של גרשום ולכן הוא ראוי להיקרא "בן גרשום". ולפי עקרון זה ניתן לומר שיוסף עשה מעשים טובים, ואפרים ומנשה נולדו בזכות המעשים של יוסף. אך יעקב הוליד נשמות של שבטים שטרם התלבשו בתוך גוף, וכעת הוא מברך את יוסף שנשמות השבטים שהוא הוליד יתלבשו בתוך גופם של מנשה ואפרים, וזו משמעות הכתוב: "וְעַתָּה שְׁנֵי בְנֵיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בְּאֵי אֶלְיָד מִצְרַיִם לִי הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי".

אך יוסף עשה מעשים טובים רבים, והוא הוליד כמה נשמות גדולות. חלקן התגלו בתוך מנשה ואפרים, וחלקן טרם התגלו בתוך אנשים למרות שהן כבר 'נולדו' ויעקב רואה אותן. וזו משמעות דברי יעקב ליוסף: "וּמוֹלֶדֶתְךָ אֲשֶׁר הוֹלֶדְתָּ אַחֲרַיִם לְךָ יִהְיוּ עַל שְׁם אֲחֵיהֶם יִקְרָאוּ בְּנִחְלָתָם". יעקב מודיע ליוסף, שהנשמות הגדולות שיוסף הוליד, ושטרם הופיעו בתוך אנשים יתגלו בתוך נכדיו. מבחינת זמן הולדת הנשמות הן נולדו בחיי יוסף, והן "אחים" לנשמות של מנשה ואפרים. אך מבחינה זמן הולדת האנשים שהנשמות תופענה בתוכם, האנשים האלו יהיו צאצאי מנשה ואפרים.

אפשר לפעול בעולם הנשמות גם לאחר המיתה

לפי הסבר זה שיעקב מדבר על נשמות שמולידים גם באופן לא-גשמי, מובן המיקום של הכתוב הבא:

"וַאֲנִי בְּבֹאֵי מִפְּדֵן מַתָּה עָלַי רַחֵל בְּאֶרֶץ פְּנֵעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבָרְתָּ אֶרֶץ לְבָא אֶפְרַתָּה וְאֶקְבְּרָהּ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרַת הוּא בֵּית לְחַם:"

יעקב מגלה שאפשר לפעול וליצור בעולם הנשמות גם לאחר המיתה, ומי שמתאימה לכך יותר מהכל היא רחל. לרחל יש את הכוח הזה יותר משאר האבות והאמהות, מכיוון שהיא לא הגיעה אל המנוחה במערת המכפלה. בבבא מציעא (דף פה, ב) מובא שגם אבותינו הקדושים פועלים בעולם הנשמות, אלא שאליהו צריך להעיר אותם לשם כך⁵. אולם רחל לא הגיעה אל המנוחה הזו, והיא נמצאת איתנו יותר; ויכולה להמשיך ולפעול בעולם הנשמות ביתר קלות.

הפעולה של רחל בעולם הנשמות

ניתן ללמוד על אופן פעולת רחל בעיון בדברי הנביא ירמיהו לא, (יד-טז):

"כֹּה אָמַר ד' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ מֵאַנְהָה לְהַנְחֵם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ: כֹּה אָמַר ד' מְנַעֵי קוֹלְךָ מִפְּכֵי וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שֹׁכֵר לְפַעֲלֶתְךָ נָאִם ד' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב: וַיֵּשׁ תַּקְוָה לְאַחֲרִיתְךָ נָאִם ד' וְשָׁבוּ בְנֵים לְגִבּוֹלָם:

הזוהר (ויגש, דף רי, א) שואל, מדוע הכתוב מדבר על "בניה" בלשון רבים, אך ממשיך בלשון יחיד "כי איננו". הזוהר מסביר שהכוונה לקב"ה⁶. כלומר, רחל נמצאת עם הבנים, והיא בוכה על שהקב"ה לא נמצא יחד עימה ועם הבנים שלה. אמנם קשה, שהרי הנביא יחזקאל מתאר בנבואתו שהשכינה יצאה מבית המקדש וגלתה יחד עם ישראל. ומדוע ירמיה מתאר את הגלות, כאילו הקב"ה לא נמצא כביכול עם ישראל. תשובה לכך יש בדרשות הנודע ביהודה, שהובאו בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק יז סימן עד):

"... שבכית רחל היא בכפלים על הגלות הגשמי, שהגלו אותם בארץ אויב, ועל הגלות הרוחני, שירדו מדרגתם אל שפל מדרגה

ופרקו מעליהם עול תורה ומצוות, וזהו "מבכה על בניה" שהלכו בגלות, וכמו כן "מאנה להנחם על בניה כי איננו" שאיננו כמו

שהיה ברמה הרוחנית של ישראל סבא. והקב"ה מנחמה על כן בכפלים, ראשית שישוּבו מארץ אויב, ושנית כי לבסוף ישוּבו גם לגבולם הרוחני ויזל עליהם רוח ממרום רוח דעת תורה ויראת שמים. " רחל מתפללת ש"הנשמות הגבוהות" שסרו מהבנים בזמן שהם חוטאים תשובנה לשכון בס. רחל פועלת זאת עבור כל בני השבטים, ולכן כולם נחשבים ל"בנים" שלה.

התיאור שבנבואת ירמיה מרמז לנו לכוונת יעקב באומרו שרחל נקברה בדרך, וכך מתואר במדרש (איכה רבה (וילנא) פתיחות): "באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקדוש ברוך הוא ואמרה: 'רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי, יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי, והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה, והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי, ... ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה, ולערב חלפו אחותי לבעלי בשבילי ומסרתי לאחותי כל הסימנים, ... ולא קנאתי בה ולא הוצאתי לחרפה, ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצדה שלי ולא הוצאתי לבושה ולחרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש, והגלית בני ונהרגו בחרב ועשו אויבים בס כרצונם'. מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא ואמר: 'בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן'. הדא הוא דכתיב (ירמיה ל"א): 'כה אמר ד' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו'."

ניצוד פעל יוסף עם הגילוי הזה

מיד לאחר הגילוי הזה, יעקב "לא מזהה" את בני יוסף. הדבר קשה, שהרי בהמשך מתבאר שיעקב רואה ראייה רוחנית והוא רואה שאפרים יגדל יותר ממנשה. רש"י מביא שם את המדרש שמשביר, שיעקב ראה את העוונות של צאצאי אפרים ומנשה: "לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים, ויהוא ובניו ממנשה". יוסף הבין את מה שיעקב גילה לו בענין קבורת רחל. לפיכך, כשם שרחל באה ומבקשת רחמים מהבורא על הבנים למרות שהם אינם ראויים, כך בא יוסף ומבקש מיעקב: "בְּנֵי הַסֶּפֶר נִתְּן לִי אֱלֹהִים בְּזָה". כלומר, למרות מה שאתה רואה שיצא מהם; בכל זאת הם בנים שלי, ותרחם עליהם ותברכם. יתכן, שלבקשת יוסף סייעו זכויותיו, שהיו דומות לזכויות של רחל. יוסף התנהג עם אחיו באהבה וברחמים, למרות שהם עצמם אמרו שהם לא ראויים לכך. בכל אופן, בין אם יוסף ניצל את הזכויות האלו, ובין אם הוא לא נזקק לכך; יעקב נעתר לו ובירך את הבנים.

¹ "וַיִּקְרְבוּ מִי יִשְׂרָאֵל לְמוֹת וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם נָא מְצָאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת רִגְלֵי וְעֲשֵׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאַמֶּת אֶל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם: וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי וְנִשְׁאַתְנִי מִמִּצְרָיִם וְקִבְרְתֵנִי בְּקִבְרֹתָם וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֶעֱשֶׂה כְּדָבָרְךָ: וַיֹּאמֶר הַשְּׂבָעָה לִּי וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמֶּטָה: " (בראשית מז, כט-לא)

² א. רש"י סייג את הדברים וכתב "אם תוליד עוד". אך פרוש זה קשה במקצת, מדוע יעקב נקט לשון עבר כאילו יוסף כבר הוליד אותם. ב. הרשב"ם סייג זאת ואמר "בניך או בני בניך", וספורנו כתב שכוונת יעקב היא לבני בניך הנקראים מולדתך. אולם אבן עזרא דחה פירוש כזה. ג. אבן עזרא ורד"ק ואלשיך הקדוש אמרו, שנולדו ליוסף בנים שהכתוב לא סיפר עליהם. אך פירוש זה קשה, מדוע יוסף לא הביא גם את הילדים הקטנים האלו להתברך מיעקב לפני מותו.

³ קושיות אלו מובאות כבר ב"פירוש יונתן" (להג"ר פייביל מביסק) שנמצא במקראות גדולות.

⁴ "בְּנֵי גְרֶשׁוֹם שְׁבוּאֵל הָרְאֵשׁ: וַיְהִיו בְּנֵי אֶלְעִזָּר רְחֵבְיָה הָרְאֵשׁ וְלֹא הָיָה לְאֶלְעִזָּר בְּנִים אַחֵרִים וּבְנֵי רְחֵבְיָה רְבֹו לְמַעֲלָה". (דברי הימים א כג, טז-יז)

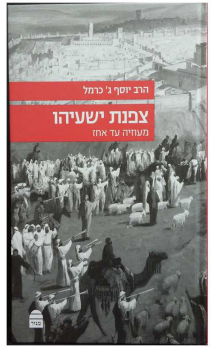
⁵ "אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה, נגה ליה ולא אתא. אמר ליה: מאי טעמא נגה ליה למר? - אמר ליה: אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי, ומגנינא ליה. וכן ליצחק, וכן ליעקב. - ולוקמינהו בהדי הדדי! - סברי: תקפי ברחמי, ומיית ליה למשיח בלא זמניה". (בבא מציעא דף פה, ב).

⁶ " ירחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו". "כי איננו?! 'כי אינם' מבעי ליה! אלא כי איננו והא אוקימנא כי איננו דבעלה (הכוונה לקב"ה) לא אתשכח עמה, דאלמלא בעלה ישתכח עמה, תתנחם עליהו, דהא כדן בנהא לא יהון בגלותא". (זוהר, ויגש, דף רי, א)

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

Rome, Italy

רומא, איטליה

אלול תשס"ב

פתיחת מסעדה כשרה ביום טוב גם עבור גויים

שאלה

אחת המסעדות הכשרות בעירנו רוצה לפתוח את שעריה ביום השני של ראש השנה (יום א' בשבוע), וייתכן שיבואו לא רק יהודים אלא גם גויים. במטבח עובדים גם גויים, עם כל הזהירות בבישולי עכו"ם. נשאלת השאלה: האם ובאלו תנאים יהיה מותר לבשל בשביל הגוי על ידי הטבח הגוי ביום טוב?

תשובה

הדרך הנכונה להפעלת המסעדה היא לפי סדר העדיפויות הבא:

- א. אם אפשר לבשל מראש (אפילו ביום טוב) מנות רבות יחד לכל מי שיבוא – יהודים ושאינם יהודים, ייתכן שהדבר מותר אף על ידי יהודי. ועל ידי גוי בוודאי יש להתיר¹.
- ב. אם מגיע גוי למסעדה ויש צורך לבשל עבורו, יבשלו על ידי גוי כמה מנות יחד בקדרה אחת, אחת עבור הגוי והשאר עבור יהודים שיגיעו אחר-כך².
- ג. אם אי אפשר, ויש חשש שהדבר יביא לחילול השם ולמריבה, מותר לומר³ לגוי שיבשל עבור הגוי⁴. אין לאפשר לגוי להזמין מראש מקום במסעדה, ואין להזמין למסעדה, אבל אם בא – מותר להאכילו. ואם הטבח הקבוע⁵ הוא גוי מותר לכתחילה לגוי להזמין אוכל עבור עצמו מערב יום טוב⁶.

הערה:

לא טיפלנו כאן בבעיית גביית התשלום⁷, שלא הותרה מפני דרכי שלום; יש להסדיר את התשלום מראש, כלומר שהמסעדה תמכור "כרטיסים" מראש לארוחה, שיהיו תקפים לתקופה שבתוכה החג. כך תיפתר בעיית ההזמנה, בעיית השכר ביום טוב וגם בעיית הגבייה.

¹ בישול אוכל לא כשר על ידי יהודי ביום טוב לצורך גוי אסור מן התורה, שנאמר "לכם" ולא לעכו"ם (ביצה כא ע"א). סברת "הואיל" (שהואיל ובישול עבור יהודים, גם אם באו גויים מותר להאכילם) יכולה להועיל להורדת האיסור מדאורייתא, ונחלקו בכך ראשונים. סברת "הואיל" רלוונטית רק אם האוכל המבושל הוא כשר. הר"ן (שם בדפי הרי"ף) סובר שהאיסור הוא רק מדרבנן, משום סברת "הואיל". בדעת הרמב"ם (יום טוב פרק א הל' טז) נחלקו הדעות: לפי ה"לחם משנה" האיסור הוא מהתורה, אף-על-פי שאין חיוב מלקות. וכן סברו אחרונים נוספים, וכן סתם ה"משנה ברורה" (סי' תקיב, ועיין שם ב"ביאור הלכה"). לעומתם, שו"ת "אבני מילואים" (סי' ב) מסביר שלפי הרמב"ם אין אפילו איסור דרבנן ככהאי גוונא.

² בישול של אוכל כשר על ידי יהודי עבור גוי ויהודי בקדרה אחת, לפי דעת המחבר מותר (שו"ע או"ח סי' תקיב סעי' א), והרמ"א (שם) אוסר. וב"ביאור הלכה" (שם) החמיר שבתבשיל המצריך טרחה גם אם מבשל בקדרה אחת ליהודי ולגוי נחשב כאילו מבשל רק עבור הגוי. ויש שתמהו על פסק הרמ"א, עיין בדרישה ובט"ז (שם ס"ק ה). לכן יש להשתמש בטבח הגוי, כפי שצוין בשאלה. ובמקרה של ספק אם יבואו גויים, ייתכן שאף הרמ"א היה מתיר גם על ידי יהודי.

³ "ישועות יעקב" (סי' תצה ס"ק ד). לדעתו אמירה לגוי לבשל ביו"ט איננה אסורה כלל. עיין ב"מנחת יצחק" (ח"ב סי' קיח) דדעתו להקל באמירה לעכו"ם שיבשל באותה קדירה לגוי וישראל ביחד, משום דהוי שבות דשבות במקום דרכי שלום. [והוסיף להעיר שם שיש לשקול היטב אם להורות היתר זה הלכה למעשה מחשש שמא אנשים שלא יודעים טעם הדבר יבוא לזלזל ביו"ט].

⁴ ישנה עצה נוספת, והיא למכור את החלק של הגויים ביום טוב לטבח הגוי, או לכל גוי אחר. אך לדעת הגרנ"א רבינוביץ אין להסתמך על פתרון זה לכתחילה, משום שהוא נעשה בדרך כלל בעורמה, דבר הגורם לזילות בכבוד יום טוב, ולכן עדיף להסתמך על הפתרונות ההלכתיים שהצענו.

⁵ גם אם הוא קבוע רק לחגים.

⁶ שהרי החשש הוא שמא ירבה בשבילו ויבוא לאיסור דאורייתא, כגון שיבשל עבורו אוכל טרף, ועל ידי גוי אין חשש כזה. עיין בשו"ת "במראה הבזק" (ג תשובה נו).

⁷ עיין ב"אגרות משה" (או"ח ב סי' סד), בשו"ע (או"ח סוף סי' רמד), ב"משנה ברורה" (שם ס"ק לה) וב"שער הציון" (שם ס"ק לה).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"
הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובידור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

לרכישה